

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-201>

УДК 80

Доманова І.Ю., Кульчицький І.М.
Національний університет «Львівська політехніка»**ФОНЕТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ
СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО**

Анотація. У мові творів мистецтва звукова сторона відіграє значну роль. Не лише в поезії, а й у художній прозі письменники намагаються досягти, щоб мова була витонченою, легкою, плавною, без складних для вимови словосполучень. Перш за все, мова ідеться про дотримання загальних вимог милозвучності характерних для тієї чи іншої мови. Оригінальність індивідуального стилю Святослава Гординського засвідчують особливості мови його творів. Як відомо, звуки хоч і не є значущими частинами слова грають важливу роль в організації поетичного мовлення. Вміле використання звуків та їх комбінацій дає змогу поету доносити до читача найтонші імпульси його світовідчуття, втілювати ідейний задум, впливати на емоції читача. Все це й створює передумови для лінгвостетичного розуміння певних фонетичних явищ. Психолінгвісти давно відзначають, що звучання слова часто впливає на образність.

Ключеві слова: ідіостиль, фонема, лексичне значення, звук, ідейний задум.

Domanova Irina, Kulchytskyi Ihor
Lviv Polytechnic National University**PHONETIC-STYLISTIC MEANS OF REPRODUCTION
OF SVYATOSLAV GORDYNSKY'S IDIOSTYLE**

Summary. The originality of Svyatoslav Gordynsky's individual style is evidenced by the peculiarities of the language of his works. As you know, sounds, though not significant parts of words, play an important role in the organization of poetic speech. The skillful use of sounds and their combinations enables the poet to convey to the reader the most subtle impulses of his worldview, to embody a ideological concept, to influence the emotions of the reader. All this creates preconditions for linguistic aesthetic understanding of certain phonetic phenomena. The aesthetic and expressive value of euphonium is greatly enhanced when it is focused on the reader with special purpose and enhanced by special techniques. The simplest and most effective method of aesthetizing and expressing the poetic speech of Svyatoslav Gordynsky, in our opinion, is the use by the writer of such phonemes, the pleasant or unpleasant sound of which corresponds to their positive or negative content (the aesthetics of the beautiful or the aesthetics of the ugly, tragic). Psycholinguists have long noted that the sound of a word often affects imagery. Sound images and sound symbols are the subject of special research. The perception of the audio "shell" of the language is to some extent automated, since the listener / reader perceives only the content of the utterance, without separating the sound "shell" and the semantic nucleus. However, in some cases, the sound side of a word or expression plays a major role in perception. These include the phonetic techniques of text elements that emphasize those elements. Consequently, phonetic phenomena can only be attributes of the author's style in combination with the content of the work as a whole. All these phonetic variants give the poetry a special lightness, grace, tunefulness, smoothness, ease and a certain rhythm. For the most part, such information is not conceptual, but rather sensory-emotional (although in the middle of a poetic text, some combinations of phonemes may take over some of the conceptual content of the text). Each sound is more or less involved in the creation of an audiovisual image of a highly artistic poetic work.

Keywords: idiostyle, phoneme, lexical meaning, sound, ideological concept.

Постановка проблеми. Стаття присвячена проблемі визначення особливості індивідуального стилю письменника шляхом системного аналізу мови Святослава Гординського, простежити найзагальніші закономірності процесу еволюції поетичної майстерності митця, витлумачити й науково обґрунтувати систему лінгвальних засобів, зумовлених жанровою специфікою творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ідіостилу визначних майстрів художнього слова – один із актуальних напрямів в українському мовознавстві (О. Потебня, І. Білодід, В. Русанівський, В. Ващенко, І. Чередниченко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, В. Статеева, А. Мойсієнко, В. Калашник, Л. Ставицька, В. Чабаненко, М. Пилинський, С. Бибик, Г. Сюта, І. Мамчич та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, більша частина науковців у своїх працях акцентує увагу на за-

гальних питаннях ідіостилу письменників, частіше зарубіжної літератури. А питання розгляду в новому історичному контексті мови сучасної української художньої літератури шляхом дослідження ідіостилів вітчизняних письменників, насамперед тих, чия мовотворчість не була ще предметом спеціального наукового розгляду є недостатньо вивченими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення особливості індивідуального стилю письменника Святослава Гординського. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання: систематизувати й синтезувати загальнотеоретичні підходи до вивчення проблем ідіостилу письменника; дослідити фонетико-стилістичні, лексико-семантичні ресурси ідіостилу Святослава Гординського.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичний рівень художнього тексту – це функціональна система мовних засобів, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст літературного

твору. Мовний рівень виявляє різні рівні: фонетичний, лексичний, фразеологічний, словотвірний, граматичний, які в літературному тексті перекладаються в механізм естетичного впливу на читача та встановлюють силу такого впливу.

Орієнтуючись на вибір смислових варіантів слів і конструкцій, актуальних для вираження і передачі інформації, О. Потебня називав звук мовлення «слухняним знаряддям» думки [10, с. 123].

Загальномова концепція Л. Щербі побудована виключно на семантичній основі. Він також відокремлює фонему від мовного потоку та визначає її як одиницю, яка потенційно пов'язана зі значенням [15, с. 23]. Співвідношення звукової структури та семантики вираження, набуваючи ознак визначального явища мови, поступово призводить до необхідності вивчення і ряду інших питань щодо сприйняття й розуміння значення та таких характеристик мовця як його інтелект, культура, освіта, вік, стать, які є предметом спостереження інших наук.

Специфіка вивчення цих аспектів полягає в активному використанні у фонетиці нових елементів, концепцій та моделей, розроблених на стику з іншими суміжними науками.

Невід'ємною рисою українського поетичного мовлення ХХ століття протягом усіх періодів його розвитку залишається висока емоційна наснаженість, що репрезентує авторське прагнення змодельовати психологічно та естетично досконалий образ як вектор навмисної орієнтації художньої інформації. І. Качана, звуки мови розглядаються як одиниці, що мають матеріальну, фізично-акустичну форму і позбавлені сенсу. Розробляючи теорію фонем, вчені підкреслюють її функціональне значення в розрізненні слів, а не у створенні значення [6, с. 132]. В українській фонетичній організації поетичної мови здавна була предметом уваги багатьох лінгвістів. Звуки мовлення – єдиний спосіб вираження мовних значень. Однак звуки виражають значення лише при поєднанні одного звука з іншим – вжитий ізолювано, звук не виражає будь-якого значення. Слово має певне звучання, з яким завжди пов'язане певне значення. Саме завдяки такому поєднанню і пізнають слово як мовну одиницю.

Асоціативну інформативність голосних і приголосних репрезентує класифікація способів вираження конотації, у якій навіть евфонія трактується виразом конотаційного значення, емоційно-естетичним параметром фонетичної організації національної мови, що вирізняється мелодійністю й красою з-поміж усіх мов світу. На сучасному етапі Л. Українець [13] ретельно дослідила і теоретично обґрунтувала статус фонетичної конотації, ґрунтуючись на результатах асоціативного аналізу, систематизувала й описала у структурі української поетичної мови ХХ–ХХІ ст. семантичні та прагматичні типи репрезентації фонетичних одиниць незалежно від їх особливостей сполучуваності й позиції в слові.

Елементи фонічного рівня у поетичному світі С. Гординського виявляють виразну тенденцію до естетизації та експресивізації художнього мовлення. Фоніка є пріоритетним рівнем для письменника. В окремих віршах фонетична композиція його творів не підпорядковується обривотворчій системі, а створює її. Щодо впливу

звука на психічний стан людини В. Чабаненко зазначає: «Слово як сигнал сигналів діє на психологію людини не лише своїм змістом, граматичною формою, дериваційною структурою, а й своїм звуковим складом. До того ж сприйняття звукового комплексу слова нерідко є суб'єктивним; воно може пробуджувати різного роду асоціації, спогади й уявлення. Так само суб'єктивно можуть сприйматися й окремі звуки та їх комбінації» [14, с. 52].

Алітерація та асонанс є потужним корпусом фонетичних засобів стилістики художнього тексту і постійно знаходяться в полі зору дослідників (І. Арнольд [1], І. Гальперін [2], В. Кухаренко [7], А. Мороховський [9], Л. Українець [13]).

Асонанс повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність [5, с. 135]. Наприклад:

Тут віє вічний вітер
І трав колишуться гриви,
Груди, на вітер розкриті,
Ловлять дужий порив.
Повітря хемічно чисте,
Високо крила вірлині,
В блакиті променистій
Так непорушно липнуть... [4, с. 15]

Висоту, непорушність, свободу передає не лише зміст слів. Важливу роль відіграють повторення голосних звуків [i], [и], що створює своєрідний звуковий акомпанемент змістові.

Для мовостилію С. Гординського також показове використання повторів дзвінких та сонорних приголосних як вивіреного засобу забезпечення ритмічності, карбованості та фонетичної чіткості, стійкості поетичної мови, що значно підсилює зміст відповідного контексту:

Ритмічно переходять дні,
Усі однаково й невловно,
Я їх розміряти мені
Моїм несупокійним словом? [4, с. 18]

Не залишена поза увагою автора також фоносемантика глухих приголосних:

Шипшинні пелюстки, сувої виноградні
І плюц обкутали каміння мовчазне.
Мов давня статуя, забута, в нерозгадній
Спинаюсь тиші я, та стримує мене [4, с. 39]

У цій поетичній строфі часті повтори [п], [ш] створюють ілюзію тиші, огорнуту забуттям. Говорачи перш за все про наявність у складі глухих такої експліцитної артикуляційно-акустичної характеристики, як шум, стилістично виправданим та доречним видається текстове нагнітання глухих із метою посиленого звучання мотивів тихої печалі, самотності, смутку, а також для семантичної градації образів, для яких ключовою є сама тиша.

Деякі вчені, хоча і заперечують наявність у звуків значення, все-таки припускають, що звуки можуть набувати виразного відтінку в поетичному чи прозовому творі, якщо вони організовані певним чином. Музичність мови формується певною закономірністю в чергуванні звуків – поетичними фігурами. Ю. Тинянов писав, що «важливою є ознака кількості звуків; легко простежити, як повтор одного звука менше організовує мовлення ніж повтори груп; при цьому в семантичному від-

ношенні дуже важливо, якого роду групи повторюються. Найбільшу семантичну вагомість одержують при цьому групи початкових звуків слова» [12, с. 111]. Л. Тимофеев відзначив, що «повторення однорідних звуків само по собі нейтральне, та коли воно пов'язане з іншими елементами емоційно забарвленого мовлення, то воно – в системі – своєю чергою стає його елементом, посилюючись разом із посиленням емоційності, виступаючи одним із моментів загального емфатичного ладу» [11, с. 93].

Отже, фонетичні явища можуть виступати ознаками авторського стилю тільки в поєднанні зі змістом твору загалом. Всі названі фонетичні варіанти надають поезії особливості легкості, милозвучності, плавності, невимушеності й певної ритмічності. Таким чином, поет зміг продемонструвати, що фонема, як і інші елементи художнього тексту, мають здатність передавати інформацію. Здебільшого така інформація є не концептуального, а, швидше, сенсорно-емотивного характеру (хоча в середині поетичного тексту деякі комбінації фонем можуть брати на себе частину поняттєвого змісту тексту).

Крім наведених засобів, важливу роль для створення мелодійного звучання відіграє вільне володіння лексичним запасом української мови. З усіх слів, які передають необхідний настрій, почуття, Святослав Гординський вмів вибрати таке, що гармонійно поєднує в собі зміст і форму, тобто слово якнайкраще передає те, що хотів сказати поет, не порушуючи ні поетичного розміру, ні рими, ні милозвучності фрази. Тому у своїх віршах він часто використовує слова, в яких кількість голосних звуків дорівнює кількості приголосних (самота, готелі, вата, тиша, цілувати, золота, пориви, царице, непогода, люди, ворог, тополі, пани, ніколи, пом'яті, уста, несила, тощо:

Вночі, **коли** важка, нестерпна темнота
Кудлатим чорним псом снеється вкруг постелі,
В обіймах лиш одна коханка – **самота**,
В розбітій **душі** обідранім **готелі**. [4, с. 10]

Сувої хмар **біліші**,
Ніж гігроскопічна **вата**,
Лежать у долах, а **вище**
Снігу останнього плат...[4, с. 15]

Я нахилиюся **тоді**,
Долонею торкаю висок
І хочу в мрійній **самоті**
Впіймати невпіймальну **тишу**. [4, с. 29]

Цим Святослав Гординський досягає надзвичайної легкості, пісенності поетичного тексту, створює музичний ефект інтимного значення.

Підкреслимо, що різні звукові повторення виступають у художньому тексті як важливий конструктивний інструмент, як спосіб увиразнення змісту твору. Милозвучність досягається завдяки розташуванню звуків, які створюють своєрідний звуковий візерунок, регулярним повторенням однакових звуків на початку, в середині чи в кінці рядка або всієї строфи. Трапляються найрізноманітніші засоби евфонії мови, від найпростіших звуковідтворювальних повторів до найскладніших. Існує кілька видів звукоповторів. Саме вони знаходяться в центрі уваги фоностилістики. Фонетичні повторення можуть виступати в тексті на межі фонетичного та морфологічного, фонетичного та лексичного, рівнів.

Звукова анафора, або єдинопочаток є стилістично звуковий прийом організації поетичного мовлення є. Л. Мацько пояснює анафору як початковий (ініціальний) повторення однакових звуків (слів) на початку слів, рядків, речень, абзаців, строф, розділів твору [8, с. 43].

Святослав Гординський виступає як майстер анафори, яка створює милозвучність та музичність вірша. Як показує аналіз поезій письменник для анафори використовує як повнозначні слова **хтось**, **даремно**, **хай**, **десь**, **біля**, **ще** так і неповнозначні (сполучники, прийменники), а також поєднання слів. Якщо брати до уваги тільки анафори на початку віршованих рядків, то з 50-а випадків – 23 – на повторення одного голосного звука [i], 15 – на повторення одного приголосного звука [в], [р], 9 – повторення цілого слова. Наприклад:

Поривався за тінню твоєю
І долинами й горами біг,
І душі полум'яну кирею
Простреляв я під ноги – тобі. [4, с. 74]

Крізь синіх жил гарячу тканину нап'яту
Воно бурлить підземним сплеском хвиль,
Воно, – що вірить, що незборне фатум
Стрічає криком збуджених зусиль. [4, с. 75]

Тебе не кликав я ні раз –
Сама ти йдеш за мною далі,
Сама ти натягнула каск,
Зап'яла ремінці сандалій [4, с. 86]

Тут – неба муть. Оголена стерня
Кінчається без сенсу у просторі,
Даремно зір по обр'їях ганя,
Даремно там шукає він опори. [4, с. 92]

Таким чином, використання звукової анафори є засобом створення звукових образів, свого роду передчуттям складної, тривалої і такої жаданої боротьби. Завдяки цьому зображена картина оживає, звучить. Чим своєрідніше й повніше виявляються такі засоби образності й виразності в поетичному мовленні, як повторення мовних одиниць на фонетичному, фонетико-морфемному чи фонетико-морфологічному рівнях (асонанс, алітерація, анафора та ін.), тим сила й функціональна дієвість висловленого стають могутнішими як семантично, так і за почуттєво-емоційною ознакою.

Висновки з даного дослідження. Отже, кожен звук в більшій чи меншій мірі бере участь в створенні аудіовізуального образу високохудожнього поетичного твору. Визначальними у творчості С. Гординського є повторення тих голосних, які на рівні вражень привертають увагу своєю асоціативно об'єктивованою приемністю та використовуються для змістових парадигм. Звукова організація поетичних творів Святослава Гординського відрізняється елементами, які можна вважати ознаками ідіостилу. Розглянувши семантику повтору [i], ми виявили, що у різних контекстах він може набувати синонімічних, омонімічних, антонімічних значень, можуть мати різний характер експресії і різний зміст.

Конотативно-експресивне значення звуків доповнює зміст твору в цілому. Тому, є всі підстави розглядати фоніку як диференційну ознаку ідіостилу.

Список літератури:

1. Арнольд И.В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения. 1982. С. 83–91.
2. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. 112 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва, 1985. 451 с.
4. Гординський С. Поезії. 1989. 447 с.
5. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика): Фігури і тропи. Мюнхен; Київ, 1995. 16 с.
6. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ, 2008. 423 с.
7. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Москва, 1988. 292 с.
8. Мацько Л. Стилістика української мови. Київ, 2003. 462 с.
9. Мороховський О.М. Деякі основні поняття стилістики й лінгвістики тексту. Київ, 1981. С. 3–19.
10. Потєбня А.А. Полное собрание сочинений. Мысль и язык. Москва, 1926. 38 с.
11. Тимофеев Л.И. Наш опыт поэтической лексикографии. Шадринск, 1971. С. 92–121.
12. Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка. Москва, 1965. 301 с.
13. Українець Л.Ф. Естетика психологічно мотивованих фонетичних одиниць (на матеріалі української поетичної мови ХХ–ХХІ ст.). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 6. Т. 2. С. 122–125.
14. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.
15. Щєрба Л. Опыты лингвостилистического толкования стихотворений. Москва, 1957. 97 с.

References:

1. Arnold, Y.V. (1982). Ymplykatsyia kak pryem postroeniya teksta y predmet fylohohycheskoho yzucheniya [Implication as the admission of text construction and the subject of philological study].
2. Halperyn, Y. (1981). Tekst kak ob'ekt lnhvystycheskoho yssledovaniya [Text as an object of linguistic research]. Moscow. (in Russian)
3. Humboldt, V. (1985). Yazyk y filosofia kultury [Language and philosophy of culture]. Moscow: Prohress. (in Russian)
4. Hordynskiy, S. (1989). Poezii [Poetry].
5. Kachurovskiy, I. (1995). Osnovy analizu movnykh form (stylistyka): Fihury i tropy [Fundamentals of the analysis of language forms (stylistics): Figures and tropes]. Miunkhen; Kyiv. (in Ukrainian)
6. Kochan, I. (2008). Lnhvistychnyi analiz tekstu [Linguistic text analysis]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
7. Kukharenko, V.A. (1988). Ynterpretatsyia teksta [Text interpretation]. Moscow: Prosveshchenye. (in Russian)
8. Matsko, L. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkolas. (in Ukrainian)
9. Morokhovskiy, O.M. (1981). Deiaki osnovni poniattia stylistyky y lnhvistyky tekstu [Some basic concepts of stylistics and linguistics of the text]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
10. Potebnia, A.A. (1926). Polnoe sobranie sochyneni mysli i yazyk [Complete collection of works. Thought and language]. Moscow: Prosveshchenye. (in Russian)
11. Tymofeev, L.Y. (1971). Nash opyt poeticheskoi leksykohrafyy [Our Experience in Poetic Lexicography]. Shadrinsk. (in Russian)
12. Tynianov, Yu.N. (1965). Problema stikhotvornogo yazyka [The problem of verse language]. Moscow: Sov. Pisatel. (in Russian)
13. Ukrainets, L.F. (2015). Estetyka psykhologichno motyvovanykh fonetychnykh odynyts (na materialy ukrainskoi poetychnoi movy ХХ–ХХІ st.) [Aesthetics of psychologically motivated phonetic units (on the material of the Ukrainian poetic language of the XX–XXI centuries)]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*, vol. 2, no. 6, pp. 122–125.
14. Chabanenko, V. (2002). Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukrainskoi movy [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language]. Zaporizhzhia. (in Ukrainian)
15. Shcherba, L. (1957). Opyty lnhvostilisticheskoho tolkovaniia stykhotvorienyi [Experiments of linguostylistic interpretation of poems]. Moscow: Nauka. (in Russian)